

שאלה: הרבה ענינים בחיי הדת קשורים לנטילת ידיים. לפני שאוכלים לחם, ויש אומרים גם לפני אכילת פירות טובים. לפני שנגשים להתפלל. כשקמים בבוקר מהשינה. כשיוצאים מהשירותים. כשיוצאים מבית הקברות. כשנוגעים בחלק מכוסה של הגוף. כשגוזזים צפרניים. הכהנים לפני ברכת כהנים. וכנראה יש עוד שלא הזכרתי. מה הענין הגדול הזה?

תשובה: פעמים שהאדם טרוד במחשבות עמוקות ובלי כוונה מחטט באף, או באצבעותיו מנקה את אזניו, ולפעמים משפשף בשערות ראשו בימים החמים ויש שם מלמולי זיעה. אין בזה רוע וחטא לנגוע שם [אם לא יעשה כן בנוכחותם של אחרים, והם מרגישים גועל בזה], אבל בכל זאת כאשר האדם נגש לדבר עם קונו ויוצרו, עליו לבוא בטהרה טְפִיט. הכהנים בבית המקדש היו טובלים במקוה לפני עבודתם בקודש, והיו גם מקדשים את ידיהם מן הכיור שבמקדש. הידיים הם נציגים של כל הגוף. הם השליחים לבצע כל פעולותיו הנצרכות לו. לכן כל יהודי בבואו אל הקודש יטהר את ידיו. "ארחץ בנקיון כפי, ואסובבה את מזבחך ה' " (תהלים כו, ו).

מגע האדם עם העולם הסובב אותו הוא ע"י שתי ידיו. בהן הוא עובד, כותב, בונה, קושר וכל שאר עסקי פעילותו. לעומת זאת מים הם סמל לטהרה. בכל כביסה וכל רחיצה, משתמשים במים. הם המסירים לכלוך וכתמים, הם המרעננים ומחדשים את כל החומר. לכן טהרת ידיים היא דוקא ע"י השימוש במים. ואילו היה די לנו רק בשפיכת המים על היד, בלי כלי, לא היה סימן היכר שמכוונים למעשה דתי. אותו הכלי, שמרימים אותו כדי לשפוך מים על הידיים, נקרא "נטילה", על סמך הפסוק "וינטלם **וינשאם** כל ימי עולם" (ישעיה סג, ט). ולכן אחרי כל נטילה נהוג להרים את שתי הזרועות מול ראשו של האדם, להראות ולהפגין התעלות. יציאה ממצב של חול אל מצב של קודש.

מן הדין צריך כל אדם ליטול ידיים לפני שנגש לתפילת שחרית, מנחה או ערבית (שו"ע סי' צב, וכן רלג). כך דין הגמרא (ברכות טו, א). והרמב"ם (הלכות תפילה, תחילת פרק ד) מלמד כי אם לא נוטלים, תפילתו פסולה ולא התקבלה. אמנם התוספות מקילים. השולחן ערוך אמנם מחייב ליטול אבל אינו פוסל תפילתו של מי שלא לא נטל ידיו. הרבה אנשים בימינו מזלזלים בנטילה זו, ואינם נוטלים כלל או רק מטפטים כמה טיפות מים על ראשי אצבעותיהם. אבל ירא שמים יקפיד על כך כי יש לקחת בחשבון דברי רמב"ם שבלי נטילה זו, אין תפילת האדם תפילה כשרה.

יש הנהגות שיש להם "מזל", כי כל הציבור נזהר בהן. למשל ליטול ידיים אחרי היציאה מבית הקברות, ומוסיפים להקפיד בזה גם לא להכנס חזרה הביתה עד שיטלו ידיים, ולשם כך מניחים כד מים מחוץ לבית למען הנוטלים. אבל נטילה זו לא הוזכרה בגמרא או ברמב"ם, וגם השו"ע (סי' ד סעיף יט) רק מציין זאת בשם "יש אומרים". הרמב"ן שכתב חיבור מקיף ומושלם בעניני אבלות בשם "תורת האדם" מביא שהגאונים הקדמונים הנהיגו נטילה זו אך ורק למען נושאי ארון המתים (כתבי הרמב"ן, מהד' מוסד הרב קוק, ח"ב עמ' קנו). והלואי שיחמירו הבריות ליטול ידיים גם לתפילה. לנטילה זו "אין מזל".

ענין נטילת ידיים למי שקם מהשינה, יש כמה דיעות שונות בנידון. לפי הרמב"ם חיוב הנטילה היא בעיקר רק לפני שמתפללים אבל עצם הקימה מהשינה אינה מחייבת נטילה. וכך משמע בגמרא (ברכות ס ע"ב) ששם הקדימו אמירת כמה וכמה ברכות עוד לפני שהאדם נטל ידיו. וכך נפסק בשו"ע (או"ח סוף סי' ד). ורואים אנו בשו"ע (סוף סי' רכז) כי גם היוצא מבית הכסא יכול לברך ברכות, עוד בטרם נטל ידיו (אם אין אצבעותיו מלוכלכות).

אבל המנהג הוא לברך מיד אחרי קימה מהשינה. אם לפי דברי הרא"ש, שמא תוך כדי שינתו האדם נגע במקומות מכוסים שבגופו [וטעם זה תמוה, כי בגמרא לא חששו לכך]. ואם לפי דברי הרשב"א שמברכים כי כאשר מתעוררים משינת הלילה אנו כמו בריה חדשה. "המחזיר נשמות לפגרים מתים". וגם זה צריך עיון מה מקורו בגמרא. דעה שלישית, לפי הזוהר נוטלים ידים מחמת טומאת הלילה שהיינו כמו מתים, ושרתה רוח רעה.

[יש המקפידים לשים כלי לנטילת ידיים שחרית סמוך למטתם, כדי לא ללכת ד' אמות ללא נטילה. הם חושבים שזה כתוב ב"זוהר", ולא כן הוא. הוא חידושו של ר' מאיר אבן גבאי (בתחילת ספרו "תולעת יעקב") החי לפני 700 שנה. ובמיוחד שבימינו אין לחשוש לרוח רעה (תוספות, חולין קז ע"ב; וראה שו"ת יביע אומר ח"ט או"ח ד, הביא עוד קדמונים שסברו שאין לחשוש).]

יש הבדל בין השיטות איך לנהוג למעשה. כי מי שקם מהמטה ושוהה זמן רב לפני שנגש להתפלל, לא יברך על הנטילה הראשונה שנטל בעת קומו, אלא יצרף את הברכה לנטילה שנטל לפני שנגש להתפלל (גר"א, מעשה רב, סוף ג').

כמה מים יטול? "משנה ברורה" (סי' ד ס"ק לט) מחייב ליטול ג' פעמים רק מי שקם משינת הלילה. אבל לא כן לפני תפילה או יציאה מבית הקברות וכל השאר שבכולם די בפעם אחת. גם הנהגים ליטול ב' פעמים בכל יד לפני אכילת לחם, פעם הראשונה היתה להסיר הלכלוך והשניה היא עיקר הנטילה; אבל אם שופכים רביעית מים בכל יד, די בפעם אחת לכל יד. ואין חובה שיגיעו המים לכל חלקי היד, כיון היתה שם רביעית. אבל הגמרא (שבת סב, ב) משבחת מי שמוסיף מים רבים.

ואם יש לו לאדם פצע בידו, ועליו תחבושת, אינו צריך שהמים יגיעו לשם אלא ישפוך המים על שאר מקומות שבידיו (שו"ח או"ח קסב, י).

הכהנים נוטלים ידיים לפני שמברכים את העם, אבל אם נטלו ידיהם כדי לפני התפילה, ושמרו את הידיים לבל יתלכלכו, אינם חייבים בנטילה הנוספת. ולכן אם כדי ליטול את ידיהם הם נאלצים לצאת מהיכל בית הכנסת ליטול ידיהם מבחוץ, והם מפסידים מלענות אמן על ברכות חזרת הש"ץ, ראוי להם לסמוך על הנטילה הראשונה ולא לצאת. וכך כתב רבי אברהם בנו של הרמב"ם.

אם האדם נגע בחלק מגופו שבדרך כלל מכוסה (למשל, מתחת לצוארון חולצתו, או שפשף בשערותיו המיוזעות); למען לימוד תורה או לומר ברכות רגילות [לא קריאת שמע] די לשפשף אצבעותיו באיזה בגד המזדמן לו, אפילו במטפחת, ודי.

הרב עובדיה יוסף כותב (חזון עובדיה, ט"ו בשבט וברכות, עמ' תסד) שהמתעורר בלילה משינתו כי שמע קול רעם, ואין זמן ליטול ידיו, ישפשף אצבעותיו בבגדיו שלו ויברך הברכה המתאימה.

העיקר לזכור בעת שהאדם נוטל ידיו, שהוא עכשיו נגש אל הקודש, נגש לדבר עם יוצרו, ועליו להתקדש. במקום מקוה טהרה מלא, די בנציגות של נטילת ידיים. כי גם "רביעית" מים היא "מקוה קטנה" (המאירי).